

Розробка навчально - методичного комплексу

Дана тема є ключовою і найважливішою в курсі суспільної географії світу. Вона дає учням уявлення про структуру, розвиток, механізми формування системи світового господарства. Завдяки даній темі в учнів формується цілісне уявлення про шкільний курс суспільної географії, про зв'язок розділів «Загальний огляд світу» і регіональної частини. Вивчення цієї теми дозволяє учням зрозуміти складність світового господарства, взаємозалежність і взаємовплив між основними його складовими.

Основні завдання у вивченні даної теми

Основним завданням вивчення даної теми є розуміння учнями світового господарства як системи. Учні повинні знати і розуміти механізми взаємозв'язків між елементами системи світового господарства. Необхідно також знати і розуміти структуру системи світового господарства, властивості цієї системи, її розвиток. Учні мають робити висновки про вплив на світове господарство науково – технічної революції і глобалізації. Необхідне також розуміння і про міжнародний географічний поділ праці як основу для розвитку світового господарства. І, нарешті, знати сучасні тенденції у розвитку світового господарства. Тема є досить складною для вивчення, але вона дає уявлення про світове господарство як систему, знання, отримані при вивченні теми ми можемо використати у процесі вивчення регіональної економіки, новітньої історії, курсу «Людина і світ», основ економіки. Для перевірки знань і умінь учнів в кінці теми можна провести самостійну роботу.

Форми і методи роботи під час вивчення теми

В процесі вивчення теми ми можемо використовувати такі типи уроків:

- Урок вивчення нового;
- Урок – лекція;
- Урок – семінар;
- Комбінований урок;
- Урок – узагальнення вивченого.

Типи уроку вчитель обирає в залежності від профілю класу, інтелектуальних можливостей учнів, кількості учнів у класі.

В ході вивченні теми вчитель може користуватись різноманітними формами проведення уроку. Це, наприклад, розповідь вчителя, розгляд проблемних питань, пошук причинно – наслідкових зв'язків, мозковий штурм та інші. Можна також поєднати семінарське заняття з методом проектів, запропонувавши учням розгляд ряду проблем розвитку сучасного світового господарства, а потім на семінарському занятті вони можуть представити свої проекти.

Урок 1

Поняття про сучасне світове господарство

Урок варто почати з визначення світового господарства. Визначення має бути не надто громіздким і водночас інформативним. На нашу думку, найкращим визначенням буде таке:

Світове господарство є системою пов'язаних між собою суб'єктів світової економіки – національних господарств країн, транснаціональних корпорацій і міжнародних організацій.

Те, що елементами світового господарства є національні господарства країн, сумнівів в учнів не виникає. Тому тут варто довести, що повноправними суб'єктами світового господарства є транснаціональні корпорації та міжнародні організації.

Насамперед учні мають зрозуміти економічний зміст терміну – транснаціональні корпорації. Знову ж таке визначення має бути достатньо інформативним, але не громіздким. Наразі можна запропонувати таке:

Транснаціональні корпорації – це міжнародні корпорації, виробнича та торгівельно – збутова діяльність яких винесена за межі національної держави. Структурно ТНК представляють собою головний офіс, якому підпорядковані філії, що знаходяться в різних країнах.

Формування ТНК почалося в 60-х роках ХХ ст., коли провідні компанії західних країн почали масово здійснювати експорт фінансового та інвестиційного капіталу, який виявився для цих компаній надлишковим. Поглиблення суспільного поділу праці і впровадження нових технологій створили можливості просторового розділення окремих технологічних процесів, а вдосконалення видів світового транспорту та зв'язку прискорили ці процеси. Крім того, виникла необхідність долати “торгові бар'єри” країн, куди постачалась продукція. Тому на деякому етапі зручнішим стало будівництво підприємств за межами країни, ніж експорт продукції. Чому ТНК можна вважати повноцінним суб'єктом світового господарства? Щоб учні це усвідомили, варто навести ряд характерних прикладів:

- ТНК контролює приблизно 2/3 світової торгівлі;
- На них припадає близько 50% світового промислового виробництва;
- На підприємствах ТНК працює приблизно 10% всіх зайнятих у несільськогосподарському виробництві;
- ТНК контролює 80% існуючих у світі патентів, ліцензій і ноу-хау;
- Із 100 найбільших економік світу, 52 – транснаціональні корпорації, решта – національні господарства держав.

Дані приклади є достатньо наочними і яскравими та доводять нам, що ТНК є повноцінними суб'єктами світової економіки. Після цього учням варто запропонувати обговорення позитивних та негативних рис діяльності ТНК у світі. До позитивних рис ми можемо віднести такі:

- В країну разом з виробничими потужностями ТНК надходять нові технології;
- Зростає кількість робочих місць;
- Зростає наповнюваність державного бюджету;
- Разом з ТНК надходять інвестиції.

Негативні риси діяльності ТНК:

- Страждає національний виробник;
- Можливість політичного впливу всередині країни.

Наступним етапом роботи має бути ознайомлення учнів з міжнародними організаціями як суб'єктами світової економіки. Потрібно визначити, що міжнародні економічні організації встановлюють правила гри на світовому ринку, тому безпосередньо впливають на міжнародні економічні відносини. Далі учнів слід познайомити з прикладами міжнародних організацій, в першу чергу тих, які впливають на світову економіку. Міжнародні економічні організації можна розділити на світові та регіональні. Розглядаючи загальносвітові міжнародні організації, ми не можемо не згадати про такі, як Міжнародний валютний фонд, Світова організація торгівлі, організація країн-експортерів нафти ОПЕК, Світовий банк та інші. Потрібно також зазначити, яку роль у світовій економіці виконують зазначені вчителем організації. Діяльність регіональних організацій спрямована перш за все на створення зон вільної торгівлі та економічну інтеграцію між країнами. З учнями можна розглянути приклади таких організацій, як NAFTA – зона вільної торгівлі Канади, США і Мексики, Європейський Союз, ASEAN – організація економічної співпраці країн Південно – Східної Азії, Шанхайська організація співробітництва та інші.

Таким чином, ми приходимо до висновку, що міжнародні організації є повноцінними суб'єктами світової економіки. І в результаті світове господарство представляє собою системне утворення.

Завершальним етапом уроку може стати розгляд етапів формування світового господарства. Тут варто пояснити економічний смисл вживаного терміну “етап”. Етап у розвитку світового господарства – це часовий проміжок, протягом якого відбувались значні якісні і кількісні зміни у розвитку світового господарства та суттєве пришвидшення його розвитку. Важливо з учнями визначити перший, початковий етап формування. Учні мають прийти до висновку, що **першим етапом** стали великі географічні відкриття, наслідком яких стало перетворення міжнародної торгівлі у світову в повній мірі цього слова та суттєве пожвавлення світової торгівлі.

Другим етапом

можна вважати промисловий переворот. Він розпочався у XVIII ст. в Англії і характеризувався переходом до машинного виробництва та значним зростанням розвитку продуктивних сил. Це дозволило значно збільшити об'єми виробництва та запропонувати виробникам нові товари, що дало можливість ряду країн поступально розвиватись та збільшувати експортно – імпортні операції.

Третій етап

пов'язаний з впровадженням конвеєрного виробництва. Започатковано на науковій основі це було на заводах Генрі Форда. Конвеєр дав змогу зробити виробництво масовим, а переважна кількість товарів стала доступною для споживачів. Як наслідок, знову відбулось суттєве поживлення міжнародної торгівлі. В середині ХХ ст. у світовій економіці розпочалась ще одна технологічна революція, яка отримала назву – науково – технічна. Це був

четвертий етап

розвитку світового господарства. Визначальним чинником НТР є той, що зростання економіки тепер було пов'язане з науково – технічним прогресом і стало необхідним чинником економічного зростання.

Сучасний етап

формування світового господарства пов'язаний з процесами глобалізації, тобто формування єдиного світового ринку.

В кінці уроку варто ще раз перевірити, чи розуміють учні, що світова економіка є системою та перевірити розуміння етапів формування світового господарства.

Урок 2

Характеристики та властивості системи світового господарства

Урок варто розпочати з актуалізації опорних знань учнів, отриманих на першому уроці. Головне – це пригадати, що світове господарство є системою та елементами цієї системи. Але в будь-якій системі існують механізми, які поєднують елементи цієї системи в єдине ціле. Такі механізми є і в системі світового господарства. Потрібно назвати ці механізми:

- Зовнішня торгівля;
- Фінансово – кредитні відносини;
- Іноземні інвестиції;
- Науково – технічні зв'язки;
- Світовий ринок праці;
- Міжнародні послуги;
- Міжнародний туризм.

Названі форми міжнародних зв'язків є тими своєрідними ниточками, які поєднують суб'єкти світового господарства в єдину систему. Далі ми пояснюємо учням, що будь-яка система має свої властивості. Такі властивості має і система світового господарства. Назвемо і зхарактеризуємо їх:

1. **Цілісність.** Дана властивість означає, що при зміні хоча б одного елемента змінюється вся система. Цю властивість можна пояснити на прикладі останніх фінансово – економічних криз. Так, фінансова криза 1998 року почалась у Південно – Східній Азії, але дуже скоро охопила весь світ, в тому числі Росію і Україну. Основною ознакою цієї кризи було суттєве зниження курсу національних валют у країнах з перехідною економікою. Наприклад, в Росії докризовий курс рубля становив 6 руб/\$, а в період кризи американський долар вартував вже 20 рублів. Подібні речі можна сказати і про кризу 2008 року. Почалася вона в США з обвалу ринку нерухомості, а потім перекинулася на весь світ.

2. **Адаптивність.** Дана властивість означає, що система світового господарства є стійкою до зовнішніх впливів. Дію цієї властивості можна пояснити на прикладі світової енергетичної кризи 1974 року. Криза виникла через штучне підняття ціни на нафту на світовому ринку. За дуже короткий

строк ціна на нафту зросла у 50 разів. Такий удар по світовій економіці передбачав її колапс і розвал, але, незважаючи на песимістичні прогнози вже за 10 років світова економіка успішно справилась з цією кризою, більше того, в середині 80-х років світова економіка стабільно зростала.

3. 3. Ієрархічність. Такі суб'єкти світового господарства як країни з їх національними господарствами перебувають на різних рівнях розвитку. Ці рівні розвитку ми визначаємо як постіндустріальний (країни, в структурі ВВП яких переважає сфера послуг), індустріальний (країни, в структурі ВВП яких переважає промисловість), аграрний (країни, в структурі ВВП яких переважає сільське господарство). Як правило, високорозвинуті країни перебувають на постіндустріальному рівні розвитку, середньорозвинуті – на індустріальному рівні розвитку, слаборозвинуті – на аграрному рівні розвитку.

4. 4. Неоднорідність. Світова економіка розміщена дуже нерівномірно просторово. Помітна максимальна концентрація економіки в особливих згустках, які ми називаємо центрами світової економіки. Ми ознайомлюємо учнів з цими центрами. Це так звані **Англо-Америка, Європейський**

Союз, Японія. У цих центрах зосереджені найбільші фінансові, інвестиційні, технологічні, інформаційні та інтелектуальні ресурси. Одним з центрів світової економіки є також **Росія,**

у першу чергу завдяки своєму природно – ресурсному потенціалу. До світових економічних центрів можна віднести також **Індію та Китай** завдяки своєму людському потенціалу.

5. 5. Циклічність. Відому економічна теорія так званих економічних циклів. З нею учні будуть знайомитись в курсі економіки. Але найголовніше, і тут потрібно підкреслити, розвиток світової економіки підпорядковується цим циклам. Світова економічна система за час свого розвитку неодноразово проходила стадії піднесення, процвітання, спаду і глибоких економічних криз. Учні можуть пригадати світову кризу під назвою “Велика депресія”, про яку згадується в курсі всесвітньої історії. Крім того, можна розглянути з учнями питання, а на якій стадії циклічного розвитку перебуває зараз світова економіка. І тут не має особливого значення, чи правильно ви визначите цей період, головне, щоб учні думали і наводили необхідні аргументи.

Урок 3

Міжнародний географічний поділ праці як основа світового господарства

Початок цього уроку варто присвятити актуалізації опорних знань та повторенню механізмів взаємозв'язків в системі світового господарства. Учні ще раз мають почути, що саме ці взаємозв'язки забезпечують функціонування системи. Причому названі механізми взаємозв'язків мають бути в постійному русі і динаміці. Тобто необхідна рушійна сила, яка призводить до безперервних процесів в системі світового господарства, до зміцнення механізмів взаємозв'язків, в решті решт – до суспільного прогресу.

Такою рушійною силою можна вважати міжнародний географічний поділ праці. Учні в курсі історії знайомились з поняттям “суспільний поділ праці”, а в курсі суспільної географії України з'явився термін “територіальний поділ праці”. Тому варто повторити дану термінологію, наголошуючи на особливостях кожного поняття і таким чином підійти до визначення міжнародного географічного поділу праці. Це визначення достатньо просте, інформативне і зрозуміле для учнів. Приблизно його можна озвучити так: *міжнародний географічний поділ праці – це спеціалізація країни на відповідних галузях економіки з метою максимізації прибутку.* Обов'язково треба оголосити учням, що МГПП є об'єктивним процесом. Ця об'єктивність впливає з можливості максимізації прибутку за умов спеціалізації.

Потрібно також в'яснити з учнями, а чому спеціалізація дає можливість забезпечити максимізацію прибутку. Це питання не є важким для учнів і відповіді на нього лежать на поверхні. Зокрема, це те, що спеціалізація дає можливість збільшення кількості і якості виробництва за рахунок вдосконалення навичок виробництва відповідного продукту. Потрібно наголосити, що продукт спеціалізації є не обов'язково матеріальним.

Об'єктивною основою МГПП є закон порівняльних переваг Давида Рікардо. Математичне доведення закону, на наш погляд для учнів не варто давати, а от формулювання його досить цікаве і парадоксальне, тому учні мають його зафіксувати. Знову ж таки, формулювання закону порівняльних переваг варто спростити, відповідно до вікових можливостей учнів. Тобто для учнів сформулювати його можна приблизно так: *Якщо країна має можливість виробляти всю номенклатуру товарів, причому краще та ефективніше за інших, то все рівно їй економічно вигідно зосередитись і спеціалізуватись на чомусь одному.*

Ще одним важливим наслідком закону, який повинні знати учні, є той, що в світовій економіці будь-яка країна може знайти своє місце в поділі праці, так би мовити зайняти свою нішу.

Далі перед нами постає питання: а чому країни спеціалізуються на різних галузях, від чого це залежить? Тобто далі з учнями ми розглядаємо **чинники**, які впливають на спеціалізацію. Це питання також не є важким для учнів, тому необхідно разом з учнями розглянути

чинники

, які впливають на спеціалізацію. Причому варто для кращого розуміння наводити конкретні приклади по країнах.

Основними чинниками, які впливають на спеціалізацію є такі:

- *Природні умови (Україна є світовим експортером сільськогосподарської продукції з авдяки високопродуктивним ґрунтам , переважаючого рівнинного*

рельєфу

та

комфортного

к

лімату);

- *Природні ресурси (Росія є світовим експортером енергоносіїв);*
- *Географічне розміщення (Сингапур спеціалізується на нафтопереробці виключно завдяки своєму вдалому географічному розміщенню);*
- *Рівень розвитку технологій (Прикладом тут є звичайно високорозвинуті країни, які спеціалізуються завдяки цьому на високотехнологічній продукції, зокрема, на літакобудуванні, космічній галузі, сучасній фармацевтиці);*
- *Рівень розвитку інфраструктури (Тут ми приходимо до висновку, що без достатнього рівня розвитку інфраструктури взагалі говорити про міжнародну спеціалізацію не варто);*
- *Історичні традиції і навички населення (Нащадки британських емігрантів, які прибули до Австралії, привезли з собою традицію розвитку вівчарства на Британських о-вах, тому м'ясо і шерсть стали галуззю спеціалізації Австралії).*

Система світового господарства перебуває в постійній динаміці, тому і в розвитку міжнародного географічного поділу праці відбуваються постійні зміни. Безперечно, учнів потрібно ознайомити із сучасними тенденціями поділу праці. Наразі ми маємо такі сучасні особливості МГПП:

- *Поглиблення і звуження спеціалізації.* У зв'язку з науково-технічним прогресом, розвитком світового транспорту та глобальних засобів зв'язку країни і окремі компанії можуть отримати додаткові переваги, коли будуть поглиблювати і звужувати свою спеціалізацію. Потрібно підкреслити, що поряд зі спеціалізацією, набуває особливого значення і розвитку така форма суспільної організації виробництва, як кооперація. Вчитель це може пояснити на найлегшому прикладі – автомобільній промисловості.

- *Зростання ролі послуг у міжнародній спеціалізації.* У зв'язку з науково – технічним прогресом, розвитком глобальних засобів зв'язку виникла можливість появи міжнародних компаній і навіть країн, які спеціалізуються на послугах. На сучасному етапі динамічно розвиваються ділові послуги і міжнародний туризм.

- *Зростання питомої ваги енергоносіїв і продовольства в міжнародній спеціалізації.* На сучасному етапі, у зв'язку зі зростанням населення і розвитком технологій, людству все більше потрібно енергії та продовольства. Тому країни, які є світовими експортерами продовольства і енергоносіїв, отримують вагомий експортні переваги. Тут доречно згадати про Україну, яка має реальний шанс стати світовим лідером продовольства і таким чином максимізувати прибуток.

- Виникнення нового етапу в міжнародному поділі праці - перехід від предметної (міжгалузевої) спеціалізації до подетальної (внутрішньогалузевої).

Заключна частина уроку присвячується закріпленню знань та висновкам.

УРОК 4

Науково – технічна революція як визначальний етап у розвитку світового господарства

Ця тема надзвичайно важлива для розуміння тенденцій розвитку світового господарства. Науково – технічна революція значно прискорила розвиток світової економіки. За період НТР у світовому господарстві та й у житті суспільства в цілому відбулись кардинальні зміни, які значно вплинули на життя суспільства і його господарську діяльність.

На початку уроку нам потрібно визначити і зрозуміти сам термін – **Науково – технічна революція**

. По-перше, революція передбачає швидкі і якісні зміни у якомусь процесі. По-друге, на протигагу революції існує еволюційний шлях розвитку, який передбачає поступові зміни. Також варто зазначити, що ця революція визначається впливом досягнень науково – технічного прогресу на світову економіку. Звідси і виник термін

“науково – технічна революція”.

Першопричиною НТР є досягнення і розвиток ряду наук, у першу чергу, кібернетики, генетики, квантової фізики. Початок НТР прив'язують до ряду фундаментальних наукових відкриттів – винайдення електронно – обчислювальної машини, використання ядерної енергії та освоєння космосу. Почалась Науково – технічна революція в середині ХХ ст.

Далі ми з учнями розглядаємо характерні риси НТР. Ці характерні риси визначають суть НТР. До них ми відносимо такі:

- *Зміна ролі науки в епоху НТР.* Мається на увазі, що раніше, до епохи НТР виробництво було провідною силою і вело за собою науку. На сучасному етапі вже

наука веде за собою виробництво, продукуючи нові розробки і технології.

- *Наука стає прибутковою галуззю економіки.* До епохи НТР фінансування науки здійснювала переважно держава. В епоху науково – технічної революції наука стає самодостатньою і перетворюється на повноцінну галузь економіки, виробляючи інтелектуальний продукт, або надаючи послуги.

- *Зміна ролі людини.* До початку НТР людина, працівник використовувались переважно як маніпулятор, іншими словами, як “придаток машини”. В епоху НТР головною ознакою працівника ста його інтелект і вміння самостійно прийняти аналітичне рішення.

- *Універсальність НТР.* В епоху промислового перевороту промисловість отримала можливість стрибкоподібного зростання, завдяки використанню парової машини. Але в повсякденному житті досягнення промислового перевороту люди майже не відчували. Натомість науково – технічна революція охопила всі сторони нашого життя, від виробництва до побуту. Ця риса особливих коментарів не потребує, тому що учні і самі розуміють роль досягнень НТР у повсякденному житті.

- *Військово – технічна революція.* НТР розпочалась в середині ХХ ст, коли також розпочалась так звана холодна війна між двома ворожими ідеологічними таборами. Тому всі досягнення науки в основному апробувались у військовій сфері, у розробках нових видів зброї. Потім всі ці досягнення могла використати цивільна економіка. Тут яскравим прикладом є використання атомної енергії.

В кінці уроку ми маємо ще раз розглянути питання про першопричини виникнення НТР, наукові відкриття, що сприяли виникненню НТР і характерні риси НТР.

УРОК 5

Основні напрями розвитку суспільства в епоху НТР

Характерні риси науково – технічної революції свідчать про всеосяжне значення НТР для людства. НТР вплинула на різні сторони життя. Тому нам потрібно

обов'язково розглянути, у яких напрямках розвивається суспільство на сучасному етапі під впливом НТР. Матеріал уроку є досить складним і вчителю потрібно докласти максимальних зусиль, щоб донести матеріал уроку до кожного учня. В ході уроку ми розглядаємо по пунктах основні напрями розвитку суспільства в епоху НТР.

1. *Зміна ролі окремих наук.* Тут потрібно донести до учнів думку, що в епоху НТР ряд наук стали авангардними, тобто визначальними у розвитку суспільства. В даному разі можна запропонувати учням визначити ці науки. Неважко здогадатись, що такими науками на сучасному етапі є молекулярна біологія, кібернетика, генетика, синергетика та інші. Тут розгляд наук за рейтингом непотрібний, головне, щоб учні зрозуміли, чому роль саме цих наук зросла на сучасному етапі.

2. *Виникнення та розвиток технополісів.* Учням потрібно дати доступне визначення поняття “технополіс”. Його можна дати приблизно так : технополіс – це місто, у якому зконцентровані і взаємопов'язані освіта, наука і виробництво. Першим технополісом була так звана Силіконова долина біля Сан-Хосе в Каліфорнії. Цей технополіс спеціалізувався і спеціалізується на комп'ютерних та інформаційних технологіях. Пізніше технополіси виникли по всьому світі, звичайно ж у високорозвинутих і середньорозвинутих країнах. Вчителю потрібно пояснити причину створення технополісів. Насамперед, вони дають можливість максимізувати прибуток, адже відбувається економія на пошуку кваліфікованих спеціалістів, існує тісний і безпосередній зв'язок між наукою і виробництвом, існує менший ризик створення і діяльності венчурних компаній. Таким чином вдається випередити конкурентів. Варто наголосити, що повноцінних технополісів в Україні не створено до цього часу.

3. *Комп'ютеризація і електронізація.* Цей напрям розвитку суспільства не потребує особливих коментарів. Діти чудово усвідомлюють, наскільки комп'ютеризовані сучасні виробничі системи.

4. *Автоматизація і роботизація.* Цей напрям теж цілком зрозумілий учням. Яскравим прикладом автоматизації виробництва є сучасний автомобільний завод. Щодо роботизації, то варто згадати, що роботи використовуються не тільки в промисловому виробництві. В перспективі роботизація має охопити і наше повсякденне життя.

5. *Синтез принципово нових матеріалів.* В епоху НТР людство почало використовувати принципово нові матеріали з наперед заданими властивостями. У першу чергу це стосується сучасних полімерних і композитних матеріалів. На сьогоднішній день створені полімери надміцні або надгнучкі, термостійкі. З сучасних композитів широко використовується склопластик і вуглепластик.

6. *Розвиток нанотехнологій.* Це передовий напрям сучасної прикладної науки. На сучасному етапі нанотехнології починають використовуватись в медицині, мікроелектроніці. В майбутньому нанотехнології будуть використовуватись і в інших сферах господарської діяльності. Так наприклад, нанотрубки розміром шість молекул дозволяють опріснювати морську воду без витрат на електроенергію.

7. *“Зелена революція”*. В середині ХХ ст. Людство зіштовхнулось із серйозною продовольчою проблемою. І виходом з даної проблеми було впровадження отрутохімікатів у сільському господарстві. Це дало змогу підвищити врожайність сільськогосподарських культур в рази. Таким чином вдалося подолати продовольчу проблему. Тому даний етап і отримав назву “зелена революція”.

8. *Прискорений розвиток біотехнологій*. Це ще один авангардний напрямок розвитку в епоху НТР. Полягає він, насамперед, у розвитку генетики і генетичної інженерії, генетичної модифікації організмів. Сьогодні біотехнологія використовує сучасні наукові методи, які дозволяють покращити чи модифікувати рослини, тварини, мікроорганізми з більшою точністю та передбачуваністю. Дослідження в галузі клонування організму зможе людству допомогти вирішити проблему трансплантації органів, забезпечуючи вирощування власних органів, щоб не було відторгнення чужого.

9. *Екологізація виробництва*. Сучасні технології дозволяють значно зменшити тиск на довкілля у процесі промислового виробництва та повсякденного життя. Яскравим прикладом може бути, наприклад, виробництво екологічно безпечної упаковки, яка розкладається і не накопичується в природному середовищі.

10. *10. Розвиток енерго- і ресурсозберігаючих технологій*. Сучасне суспільство зіткнулось з проблемою обмеженості енергії і ресурсів. Енергоносії стають все дорожчими, їх все складніше добувати. Тому суспільство, використовуючи досягнення НТР, все більше впроваджує енерго- і ресурсозберігаючі технології. В побуті ми все частіше, наприклад, використовуємо енергозберігаючі засоби освітлення приміщень.

11. *11. Космізація світового господарства*. Це ще один дуже важливий напрямок. Учні прекрасно розуміють, що сучасні засоби зв'язку або прогноз погоди неможливі без використання інформації зі штучних супутників Землі. Крім того, широко використовуються космічні методи у рибальстві, сільському господарстві, гідрології.

12. *12. Формування світового інформаційного простору*. Завдяки глобальним засобам зв'язку вдалося створити цілісний інформаційний простір в глобальному вимірі і приєднати до нього кожний куточок на Землі.

УРОК 6

Вплив НТР на галузеву, територіальну та технологічну структуру економіки

Безперечно, що Науково – технічна революція суттєво вплинула на галузеву структуру економіки. По-перше **змінилась роль окремих галузей**. Найбільш прибутковими в епоху НТР стали електроніка, автомобілебудування, літакобудування, ракетобудування, фармацевтика та деякі інші. З іншого боку прибутковість чорної металургії, легкої промисловості зменшилась. По-друге,

в сільському господарстві під впливом НТР змінюється співвідношення між рослинництвом і тваринництвом на користь тваринництва.

Це пояснюється тим, що тваринництво більш технологічне, там можна у повній мірі застосувати автоматизацію, що дасть можливість максимізувати прибуток. По-третє, **НТР внесла помітні зміни в роботу світового транспорту.**

У першу чергу, це стосується збільшення вантажопідйомності, швидкості, пасажиромісткості та комфортності пасажирських перевезень. По-третє, **в епоху НТР відбулась зміна пропорцій між матеріальною і нематеріальною сферами виробництва на користь сфери послуг.**

У першу чергу це відбулось завдяки швидкому розвитку світового транспорту та розвитку глобальних засобів зв'язку, зростанню ролі науки, освіти та медичних послуг. По-четверте,

в промисловості спостерігається значна диференціація галузей, виникнення нових галузей, зрушення пр

о

мислової спеціалізації.

Наука весь час продукує нові ідеї та технологічні розробки, які потім реалізуються у виробництві. У зв'язку з цим і з'являються нові галузі. Крім того окремі підприємства починають спеціалізуватись не на готовому продукті, а на виробництві комплектуючих. Наприклад, автомобільна компанія Daimler має 2000 постачальників комплектуючих практично з усього світу.

Значний вплив здійснила НТР і на географію розміщення економіки. На сучасному етапі з одного боку зростає чинник як **концентрації** економіки, так і **деконцентрації**. **Концентрація** економіки у великих економічних центрах дає можливість максимізувати прибуток завдяки використанню досконалої інфраструктури, зручність зв'язків між компаніями. В результаті на карті світу виникли так звані світові міста, які в значній мірі визначають розвиток економіки світу. Світові міста стають як найбільш конкурентоздатні точки у світогосподарському просторі. Про значення світових міст ілюструють такі дані:

виробництво товарів і послуг в одному тільки Токіо перевищує виробництво Бразилії вдвічі. Виробництво в межах Чікаго рівне виробництву всієї Мексики. Деконцентрація економіки відбувається у вигляді

екстерналізації. Екстерналізація

– це процес, коли ряд компаній втрачають свої виробничі функції, залишаючи за собою менеджмент, маркетинг та науково – дослідницьку діяльність. Виробнича складова діяльності компаній переходить до

субпідрядників

країн, що розвиваються зі значно дешевшою робочою силою.

Прикладами таких компаній є наприклад

Найк

, компанія, яка не виробляє жодного спортивного костюму або футбольного м'яча. Теж саме можна сказати і про

Делл

, компанію, яка не виробляє жодного комп'ютеру або окмплектуючої частини. В цьому ж ракурсі можна розглядати і роботу наших багатьох швейних фабрик, які виробляють продукцію для багатьох європейських брендів компаній і працюють на так званій "давальницькій" сировині.

У зв'язку з розвитком світового транспорту, глобальних засобів зв'язку та загостренням конкуренції на сучасному етапі значно зростає роль **логістики**, науки, яка вивчає оптимальні шляхи доставки товару. Більше того, логістика перетворилась на самостійну галузь економіки. В світі все більше зростає число міжнародних логістичних компаній.

Завдяки розвитку глобальних засобів зв'язку в світовій економіці все більшого поширення набувають територіальні віртуальні форми економічних зв'язків, як **аутсорсинг** та **краудсорсинг**

. Ці форми були впроваджені теж з метою зменшення витрат шляхом залучення менш оплачуваної робочої сили.

Аутсорсинг

передбачає створення філії компанії, скажімо, в країні, що розвивається. Працівники цієї філії виконують офісну роботу, а потім за допомогою глобального зв'язку передають результати роботи до головного офісу.

Краудсорсинг

– це маркетингова технологія, яка передбачає залучення споживачів до розробки продукції через соціальні мережі. Компанії, які використовують дану технологію можуть оголошувати різні конкурси в соціальних мережах на розробку моделей продукції. Таким чином фірма здійснює економію на маркетингових витратах.

Один із безперечних проявів НТР – **збільшення частки зайнятих у сфері послуг.**

Швидкий ріст цього сектору економіки відбувається за рахунок науки і наукового обслуговування, освіти, культури та мистецтва, медичних послуг, спорту, індустрії відпочинку.

Значний вплив має НТР і на територіальну структуру економіки. Насамперед, потрібно сказати про зміну чинників розміщення промисловості. Так, розміщення світової промисловості **усе менше пов'язане з розміщенням мінерально – сировинних ресурсів**. Натомість промисловість все більше орієнтується на **міста-порти та споживача**. Все це стало можливим завдяки впливу НТР на розвиток світового транспорту. Одним із найважливіших чинників розміщення на сучасному етапі є **тяжіння до центрів науки і освіти**. Все більшу роль почав відігравати чинник географічного розміщення окремих країн і регіонів. Так, однією з причин швидкого розвитку Сінгапуру є розміщення його на найвіжливіших морських шляхах.

Значну роль відіграла Науково – технічна революція і на перебудову технологічної та організаційної структури економіки. У ХХІ столітті почалася і продовжується перебудова менеджменту та принципу побудови компаній. Більш ефективним стає принцип **горизонтальної організаційної побудови компаній**. Він передбачає скорочення числа ієрархічних рівнів в середині компанії завдяки тому, що більш ефективними будуть не великі централізовані компанії, а ряд дрібних із гнучкими спеціалізованими формами праці, мережі компаній. Це дозволяє максимально дебюрократизувати роботу та зменшити час на прийняття рішень. Також відбувається трансформація організаційних структур компаній з пірамідальних у плоскі, з мінімальним числом рівнів між вищим керівництвом і безпосередніми виконавцями.

В кінці ХХ ст. відбувається формування принципово нової організації виробництва – **постфордизму**

. На заводах Форда був уперше запропонований ковеєрний метод виробництва, який знижував собівартість продукції і давав можливість суттєво збільшити кількість виробленого продукту за рахунок економії на масштабах виробництва. Але такий організаційний підхід до побудови виробництва забезпечував випуск однотипної продукції. А в кінці ХХ ст на заводах Тойота з'явився інший принциповий підхід до організації виробництва, який було названо

Постфордизм

. Суть його – широке впровадження в промисловості гнучких виробничих систем. Це, в решті решт, викликало

асортиментний вибух

на світових ринках. У процесі розгляду цього питання варто провести порівняльний аналіз фордизму і постфордизму, можна це зробити у вигляді простої таблиці.

Фордизм

Постфордизм

Масове виробництво стандартизованих товарів

Дрібносерійне виробництво різних модифікацій товару

Нав'язування продукції споживачам

Орієнтація на індивідуальні запити споживача

Великі складські приміщення

Безскладський тип матеріалозабезпечення, постачання комплектуючих за принципом «just in time»

Вузька спеціалізація персоналу

Багатопрофільна спеціалізація персоналу

Тут ще важливо пояснити учням причини переходу до постфордизму. Основні з них – це розвиток освіти, який дає можливість підвищити інтелектуальний потенціал працівника, розвиток засобів зв'язку і транспорту, який дає можливість економії на постійних витратах (ліквідація складських приміщень), розвиток кількісних і якісних потреб споживачів, на які має реагувати виробник.

Соціально – економічні наслідки НТР

На початку уроку з учнями можна пригадати характерні риси НТР. Однією з характерних рис НТР є універсальність, тобто теза про те, що науково – технічна революція охопила всі сторони нашого життя. У зв'язку з цим нам необхідно розглянути і соціально – економічні наслідки НТР. Потрібно наголосити, що як у будь-якому процесі і явищі ці наслідки можуть бути як позитивними, так і негативними для людства.

1. **1. Зростання комфортності проживання людини.** Ця теза не потребує пояснень вчителя, вона зрозуміла для учнів. Єдине, що з учнями потрібно розглянути як позитивні сторони цього процесу, так і негативні.

2. **2. Інформаційний вибух.** Розвиток науки, процес комп'ютеризації та глобальні засоби зв'язку призвели до вибухоподібного зростання об'єму інформації. Якщо взяти тільки науково – технічну інформацію, то у часи Маркса її об'єм подвоювався кожні 50 років, а зараз – кожні 20 місяців.

3. **3. Виникнення інформаційних ресурсів.** Інформаційний вибух та розвиток інформаційних технологій призвели до виникнення принципово нового виду ресурсів – інформаційних ресурсів. Причому ці ресурси стали повноцінними економічними ресурсами. З учнями варто зробити невеликий порівняльний аналіз інформаційних і природних ресурсів. Зрозуміло, що учні зроблять висновки про невичерпність інформаційних ресурсів, невеликі витрати на їх зберігання, багаторазове використання та інші.

4. **4. Зміни в структурі споживання.** Мається на увазі перехід пріоритету від виробництва товарів до виробництва послуг.

5. **5. Зміни у відношенні до праці.** На сучасному етапі відбувається процес інтелектуалізації праці.

6. **6. Підвищення уваги до екологічних проблем людства.** Тут потрібно наголосити, що зростання чисельності людства та індустріалізація призвели до виникнення глобальної екологічної проблеми. За допомогою глобальних засобів зв'язку можна простежити динаміку та поглиблення екологічних проблем. В епоху НТР почали розроблятися нові технології, які дозволяють зменшити антропогенний вплив на довкілля.

7. 7. Переважна орієнтація на малий бізнес, який забезпечує більшу гнучкість у виробництві товарів і послуг і більшу життєздатність підприємств.

8. 8. Переважання в економічній системі монополістичної конкуренції, коли на ринку з'являється необмежена кількість товарів, але з різними модифікаціями. Наслідком цього є постійні модифікації, технологічні нововведення, розмаїття товарів, орієнтація на індивідуальні запити споживача. Таким чином забезпечується суспільний прогрес.

9. 9. Свідоме і штучне обмеження життєвого циклу товару. Будь-який товар має свій життєвий цикл від появи на ринку, опанування ринку до зникнення. Кожний товар має свій життєвий цикл. Але в умовах гострої конкуренції, переважанням монополістичної конкуренції, кількісним і якісним зростанням потреб споживачів, впровадженням технологічних новинок у виробництво виробники свідомо йдуть на зменшення життєвого циклу товарів, пропонуючи все нові свої розробки для забезпечення переваг над конкурентами. Наприклад, сучасні засоби зв'язку, перш за все мобільного, мають життєві цикли приблизно не більше двох років.

10. 10. Інтелектуальна перевантаженість людини. Розуміння цього наслідку є нескладним для учнів і вони його прекрасно усвідомлюють, тому вони самі можуть висвітлити дану проблему, вчителю залишиться тільки спрямовувати думку учнів у необхідне русло.

Учні мають ще раз пересвідчитись, що у будь-якому явищі є свої позитивні і негативні сторони. Питання соціально-економічних наслідків НТР є дуже об'ємним і тому тут можна приділити увагу і іншим аспектам цього процесу.

Орієнтовні питання для самостійної роботи або семінарського заняття

1. Довести, що НТР стала одним із етапів розвитку світового господарства.
2. Довести, що міжнародний географічний поділ праці є об'єктивним явищем.
3. Пояснити роль міжнародного маркетингу в епоху НТР.
4. Довести, що космізація є необхідною умовою розвитку світової економіки.
5. Довести, що постфордизм є необхідною умовою розвитку сучасного виробництва.
6. Пояснити причини деконцентрації економіки на сучасному етапі.
7. Довести, що глобалізація посилює конкуренцію.
8. Довести, що світове господарство є системою.
9. Пояснити причини виникнення інформаційного вибуху.
10. Чому прискорений розвиток біотехнологій є життєво важливим для людства.
11. Пояснити причини виникнення міжнародних логістичних компаній.
12. Як позначається НТР на процесах урбанізації.
13. Довести, що в найближчому майбутньому зросте значення сільськогосподарської спеціалізації в міжнародному поділі праці.
14. Довести, що міжнародні організації є повноцінними суб'єктами світової економіки.
15. Чому в кінці ХХ ст почала простежуватись чітка тенденція до збільшення прямих іноземних інвестицій.?
16. Чому на сучасному етапі інформаційні технології стали галуззю міжнародної спеціалізації?
17. Пояснити негативні наслідки глобалізації.
18. Довести що у ХХІ ст виникла глобальна інфраструктура.
19. Довести, що ТНК є повноцінними суб'єктами світового господарства.
20. Пояснити економічний смисл виникнення технополісів.
21. Довести, що глобалізація є об'єктивним процесом.
22. Довести, що в сучасній економіці можливий лише інтенсивний шлях економічного зростання.
23. Пояснити економічний смисл свідомого скорочення життєвого циклу товару.
24. Оцінити переваги і недоліки повної інтеграції між країнами.
25. Довести, що спеціалізація на послугах буде більш вигідною, ніж на добувних галузях.
26. Вплив глобалізації на Україну.
27. Чому спеціалізуватись на машинобудуванні вигідніше, ніж на чорній металургії.
28. Пояснити об'єктивні передумови виникнення ТНК.
29. Пояснити, що може дати глобалізація для вас особисто.
30. В чому переваги горизонтально інтегрованої структури компанії?
31. Пояснити причини виникнення міжнародного географічного поділу праці.
32. Чи буде зростати кількість ТНК у післякризовий час?

33. Порівняльний аналіз інформаційних та природних ресурсів.
34. Пояснити причини переходу високорозвинутих країн до постіндустріальної моделі розвитку.
35. Довести, що поділ праці відбувається не тільки у межах держав, але й у межах ТНК.
36. Довести, що тільки в епоху НТР можливий постіндустріальний рівень розвитку суспільства.
37. Розкрити позитивні та негативні наслідки “інформаційного вибуху”.
38. Чому в епоху НТР головним видом конкуренції стала монополістична конкуренція?
39. Чому в епоху НТР зростає роль чинника географічного розміщення.
40. Довести, що в епоху НТР наука перетворюється у галузь економіки.

Марко Бобровський, ліцей “Універсум” Шевченківського району м. Київ